

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

Ahi Evran University (Turkey)

TESOL – Ukraine

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В МОВІ І КУЛЬТУРІ

Збірник наукових праць

Київ 2019

УДК 821.09(100)(082)
НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2019. - 318 с.

ISBN 978-617-7685-68-4

Збірник містить тексти доповідей XII Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 22-23 травня 2019 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

УДК 821.09(100)(082)

Головний редактор:

А.Г. Гудманян, доктор філологічних наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

Редакційна колегія:

Е. Акіллі, доктор філософії (Історія), академік

Агі Євран університет, Киршехір (Туреччина)

О. В. Артюшкіна, кандидат наук з лінгвістики, доцент
(Університет Жан Мулен Ліон 3, Франція)

Н. О. Висоцька, доктор філологічних наук, професор
(Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

Р. І. Дудок, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

Ю. Л. Мосенкіс, доктор філологічних наук, професор,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна)

А. І. Раду, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

А. В. Чеснокова, професор
(Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна)

О. Г. Шостак, кандидат філологічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, Україна)

С. М. Ягодзінський, доктор філософських наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету (протокол № 3 від 15 травня 2019 р.)*

ISBN 978-617-7685-68-4

© Колектив авторів, 2019
© Національний авіаційний університет, 2019

КУЛ

ПОЕТИКА
ЛІНГВІСТ

Введення

1. *Поетика
тексті*

У своїй по
тілі літератур
іноземної, чу
репрезентацію
репліками, що
наприклад, у
Андрухович чи
пов'язані з лі
подаються в с
фонетичного
відторження
образом агрес

1.1. *Від піс*

Але як
тракуватися
політико-істо
образ росій
лінгвокульту
тенденції ре
радянський
позитивним,
насамперед,

1. Снуе

*Фелікс Штейнбук,
доктор філологічних наук, професор
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ*

**«ВОГНЕННЕ ОКО» ТІЛЕСНОСТІ
В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА**

Після передчасної смерті Олеся Ульяненка 17 серпня 2010 року пройшло вже достатньо часу, аби нарешті всух вир скандалів навколо імені цього непересічного митця і аби вітчизняні літературознавці могли віддати належне єдиному в історії української літератури лауреату Малої Шевченківської премії. Втім як це не парадоксально, але звернення до творчості письменника залишаються і надалі поодинокими та епізодичними, як-от, наприклад, дисертація Надії Тендітної «Естетика смерті у прозі Є. Пашковського та О. Ульяненка», захищена 2009 року, тобто ще за його життя, і надрукований 2016 р. літературний портрет «Самітний геній. Олесь Ульяненко» за авторством Ольги Пуніної.

З іншого ж боку, така, дещо дивна ситуація зумовлена, як здається, цілком об'єктивними причинами, які полягають не тільки у жорсткому, – аби не сказати макабричному, – та натуралістичному штибі прози Олесь Ульяненко, а передусім у відсутності чи, точніше, у проблематичності стосовно аналітичного інструментарію. Виникає навіть враження, що, зустрівшись із жахливою, «чорною» і водночас буденною потворністю у творах письменника, дослідники не здатні рухатися далі і вглиб, будучи засліпленими та обеззброєними кричущим від болю і сорому художнім дискурсом, який створює у своїх текстах Олесь Ульяненко і який видається, либонь, очевидною маргіналією, що не може заслуговувати на увагу шановного літературознавчого товариства. А якщо вже і заслуговує, то тоді йдеться переважно про негації.

Натомість і у досить ґрунтовному та цікавому дослідженні Н. Тендітної, попри низку тонких спостережень, авторка дисертації водночас виявляє тяжіння до спрощених тверджень, які вмотивовуються або безпосередньою оцінкою тих художніх феноменів, що лежать на поверхні текстів Олесь Ульяненко, або й зовсім недоречними, як на мене, моральними імперативами.

Так виглядають справи зі спадщиною Олесь Ульяненко на рівні фахової рефлексії. Втім стан суспільної рецепції є вже й зовсім неприйнятним, оскільки найбільш впливовими в Україні є маркери щодо доробку Олесь Ульяненко, залишені інстанціями, які не мають жодного стосунку до естетики. Зокрема, йдеться про синод колишнього Московського патріархату в Україні, що наклав на письменника анафему за його роман «Знак Саваофа», і про рішення 2009 року теж, на щастя, вже колишньої так званої Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі вилучити із книгарень роман письменника «Жінка його мрії» як порнографічний.

Отже, на сьогоднішній день навколо імені і творчості Олесь Ульяненко склалася, як на мене, неприпустима ситуація, відповідно до якої літературна спадщина письменника, з одного боку, незаслужено перебуває на маргінесі професійного та читацького зацікавлення, а з іншого боку, ще менш заслужено визначається трьома скандалами, які власне і зумовлені майже цілковитим нерозумінням чи принаймні упередженим ставленням до його книг.

Втім здається, що вже найвищий час, аби покласти край цій кричущій несправедливості. Адже ще двадцять років тому назад

один з патріархів української літератури Павло Загребельний писав про те, що «коли з'явився в журналі „Сучасність” роман Ульяненка „Сталінка” <...> то всіма, хто має широту душі, це було сприйнято, як знамення великих перемін не просто в нашій літературі, а в усьому нашому світобаченні».

Не менш визначальним у цьому сенсі можна вважати і ще один його ранній роман, хоча, на думку нечисленних дослідників, які традиційно розглядають творчість Олеся Ульяненка на загал і його роман «Вогненне око» (1997) зокрема з морально-етичних позицій, твір цей, на переконання, наприклад, Тетяни Гутнікової, «...є квінтесенцією абсурдності, безглуздості, хаотичності, аморальності життя, що призводить до деградації особистості».

Важко погодитися і з позицією Ольги Пуніної, яка творчість Олеся Ульяненка у згаданому вище «портреті» розглядає через призму поетики експресіонізму, внаслідок чого роман «Вогненне око», дослідниця аналізує за допомогою одного з найбільш виразних елементів цієї поетики – концепту крику.

Звісно, обрану стратегію можна визнати доволі продуктивною, проте не надто переконливою, оскільки вписування спадщини українського митця в експресіоністичну парадигму видається мені, вочевидь, процедурою анахроністичною. Адже проблема полягає у тому, що, з одного боку, Ульяненко публічно декларував і естетично намагався реалізувати прагнення продукувати реалістичну чи, принаймні, неореалістичну літературу, а з другого – жив і творив митець все ж таки у добу постмодернізму!

А відтак, можливо, поєднання неореалізму та постмодернізму і дорівнюватиме експресіонізму?! Але погодьтеся, що це припущення потребує, як мінімум, хоч якогось обґрунтування! І оскільки дошукатися останнього навряд чи комусь до снаги, то я пропоную дещо інший підхід, заснований на тілесно-міметичному методі аналізу художніх творів.

Тим більш що текст роману «Вогненне око» і справді вимагає небанальних літературознавчих спостережень, бо спертися на сюжеттику цього твору фактично неможливо. Зокрема, у творі йдеться про долі двох друзів дитинства – Віталія та Родика, перший з яких, будучи студентом і зятим борцем за справедливість, незрозумілим чином стає директором якогось заводу у своєму родинному містечку! А другий з них, себто Родик, теж у

невірогідний спосіб з безхатченка перетворюється на могутнього мафіозі!

Але і це ще не все, бо основний текст роману взагалі оздоблений кільцевим обрамленням у дусі чи то антиутопії, чи то наукової фантастики – обрамленням, у якому непересічний директор заводу Віталій знову ж таки з неочевидних сюжетних причин трансформується на «диктатора», що затято провадить довготривалу громадянську війну з... бодай неідентифікованим супротивником?! Однак триває ця війна за участі персонажів з дитинства протагоніста, тобто за участі бандитів, головорізів, гвалтівників і садистів братів на прізвисьце Роздайбіда?!

Отже, якщо керуватися фантазмагоричним кшталтом сюжету роману «Вогненне око», а також, зокрема, і його назвою, то тоді стає зрозумілою необхідність пошуку іншої парадигми, у яку можна було б вписати цей нетривіальний текст адекватно чи хоча б несуперечливо. І, на мою думку, відповідною парадигмою у цьому випадку буде парадигма не експресіоністська, а тілесно-міметична передусім тому, що це дозволяє, як мінімум, уникнути сумнівних морально-етичних конотацій. Адже роман не тільки починається і закінчується історією жорстокого та кровожерного диктатора, який колись був студентом, що до нестями прагнув справедливості, а й в основній частині цього твору зображено, як головним героям, – попри, м'яко кажучи, несприятливі суспільно-політичні обставини, – вочевидь, все ж таки таланить.

І це перш за все може означати, що художній дискурс, який на певному суспільно-історичному тлі продукує Олесь Ульяненко, стосується, щонайменше, антропологічної, а щонайбільше – онтологічно-антропологічної проблематики. Внаслідок цього морально-етичні алюзії, які виникають на такому тлі, є, безумовно, позірними остільки, оскільки вказують вони не на примітивний розподіл світу на добро і зло чи на «Бога і Сатану», а на нездатність, на думку Віталія, «...наважит[и]ся зазирнути у глибини власної душі», бо «тоді вислизнем народжується думка про Бога і Сатану, про єдність одного недоказаного».

Прикметно, що наведена теза повторюється у романі кількаразово, а тому навіть якнайбільш упереджений критик не може закривати на це очі і змушений погодитися на те, що художній вимір «Вогненного ока» визначається не містичними чи бодай релігійними

сенсами, а тілесним буттям антропологічної істоти, трансформація якого (буття) у літературний дискурс слугує не лише подоланню тваринної природи цієї істоти, а і її антропологічній ідентифікації, що за останню – принаймні у дискурсі Ульяненка – промовляє, чи, радше, просто волає, неабияка художність цього дискурсу.

Інакше кажучи, якщо під час чергового погрому брати Роздайбіди «злигувалися просто серед повалища та людського трупу на Центральному майдані, де навічно, до нового Пришестя, здіймався пам'ятник, куди, ворушачи сірими спинками, віддаючи полискою мідної заграви, сповзалися щури похлебтати свіжої крові та прогризти свіжини, теплого м'яса», то, «мо'», це тому, що «...страх, лишень розвіваючись на шалених своїх крилах, розносить світом щось подібне до мигдалевого присмаку ейфорії життя...»? А відтак «...вмент, перед буттєвістю осути кожного дня, несподівано западає велетенська яма вічності...», бо «страх пожирає конечність людського безумства, що рокована люд[я]м[] буттєвістю».

Таким чином, суперечливість і недосконалість суспільно-історичного контексту, у рамках якого репрезентовано дію роману Олеся Ульяненка «Вогненне око», є лише поверховим тлом, що на ньому розгортається невимовно більш глибока та більш складна, бо ж онтологічно зумовлена, містерія антропологічних істот, функціонування яких ґрунтується на тілесній основі. Про це, крім змісту тексту, свідчить, власне, і назва твору, яка водночас промовляє і – через такий, вочевидь, тілесний орган, як око! – до тілесної проблематики, і – через згадку про вогонь як багатозначний символ тепла, світла, життя, воскресіння тощо! – до буттєвої перспективи, що, безумовно, теж пролягає все ж таки через тіло.